

Soltan Abdylhamyt II-niň köşgündäki ogry!..

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Soltan Abdylhamyt II-niň köşgündäki ogry!.. SOLTAN ABDYLHAMYT II-niň KÖŞGÜNDÄKI OGRY!..

«Sungatyň taryhy» jemgyýetiniň başlygy Şerif Yaşaryň kimdir biri tarapyndan Aýasofýa metjidindäki Imperator gapysynyň «mukaddesdigi» üçin «iýilendigini» aýtmagy halk köpçüligini geň galdyrды. Şeýlelikde UNESCO-nyň Taryhy gymmatlyklar boýunça bütindünýä mirasynyň sanawyna giden on baş asyrlyk bu ajaýyp eseriň ýeterlik derejede gor almaýandygy ýüze çykdy.

Aslynda bu waka içindäki ýeke daş böleginiň bahasyna ýetip bolmajak Aýasofýamyzyň medeni mirasyna ýetirilen birinji zeper däldi.

Bilýänlerimizi bir ujundan gürrüň bereýin:

* * *

Aýasofýa metjidinde patyşa we şazada kümmetleriniň bardygyny bilýänler az bolsa gerek.

Eýsem onuň howlusynda Selim II, Myrat III, Mämmet III ýaly patışalar bilen birlikde köp sanly şazadalar we melikeler ýatyr.

Howluda şazadalar üçin aýratyn Kemmerer bar. Kümmetleriň azowlak ilersinde bolsa Aýasofýanyň hristian but habary bolan döwürlerinde täze dünyä inen çagalaryň çokundyrylan

«çokundyryşhanasy» ýerleşýär. Ol ýerde «däli» ady bilen tanalan Soltan Mustapa we Soltan Ybraýym bilen birlikde käbir hanedan agzalarynyň mazarlary bar.

* * *

Kanuny Soltan Süleymanyň ogly Selim II we onuň aýaly Nurbanu soltanyň ýatan kümmeti 1577-nji ýylда taryhyň iň uly arhitektorlarynyň biri Mimar Sinan tarapyndan gurulypdyr. Kümmetde patyşa we ýanýoldaşy bilen birlikde 42 gubur bar.

* * *

Kümmetiň gapysynyň sag we çep tarapynda gözüni gamaşdyryjy Iznik keramikasından düzülen ajaýyp paneller şobada gözüni egleýär.

Emma bahasyna ýetip bolmajak gymmatlykdaky keramikalaryň belli bir bölegi has soňra ogurlanypdyr we ýerine ýasamasy goýlupdyr!

Nädip diýyäñizmi?!

XIX asyryň togsanynjy ýyllary...

Şol wagtlar osmanly tagtynda patyşa Abdylhamyt II otyrdy.

Köşgүn ýörite diş lukmany bardy: fransiýaly Albert Sorlin Dorigny...

Aýasofýa metjidiniň we kümmetleriň keramikalarynyň zaýalanyп başlandygy anyklanyp, abatlaýış işlerini geçirmek makul bilinýär. Keramikalaryň restawrasiýa işlerini Ýewropada giňden tanalýan sungaty öwrenişi fransuz diş lukmany ýerine ýetirermen bolýar.

Abdylhamydyň razylyk bermegi bilen Selim II-niň kümmetindäki keramikalar eserdeňlik bilen söküldenden soňra gaplanyp, Fransiýa äkidilýär.

Emma Dorigny keramikalaryň bir bölegini abatlamagyň deregin3 Luwr muzeýine äkidip, kakasynyň zady ýaly pula satýar. Etjek işini ýedi ölçüp kesen diş lukmany ogurlygy aňşyrylmasyň diýib3m Fransiýanyň Sewr kommunasyndaky bir zawodda öndürilen ýasama keramikalary Stambula ugradýar.

Emma Iznik keramikalarynyň ýasamasyny öndürmek mümkünmi

näme!..

Wagtyň geçmegini bilen kümmetde çalşyrylan we 60 bölek gasp keramikadan ybarat paneliň nagışlary ölçmäge başlaýar. Hatda sungatyň taryhyndan bihabar zyýaratçylara-da ýeke gezek seredende mesaňa bildirip başlan bu ýagdaý degişli ygtyýarlylar tarapyndan şobada bellige alynýar.

Medeniýet ministrliginiň ýörite hünärmenleriniň geçiriren derňew işleri wagtynda ýerinden sökülen keramikalaryň ýeñse yüzünden Sewrdäki keramika zawodynda öndürilendigini görkezýän ýazgylar çykýar! Muny görensoň Luwr muzeýinde görkezilýän medeni mirasymyzy yzyna gaýdyp almak maksady bilen aýaga galynýar. Emma 2008-nji ýylda Aýasofýa gelip gören Luwr muzeýiniň direktory Anri Loýrette «Bärde hiç bir ýagdaýda alyp gaçma, ogurlama we gizläp saklama barada gürrüň bolup bilmez. Eserleriň restawrasiýa edilen wagtynda ogurlanandygyny aýdýan gep-gürrüňler bar. Ýöne bularyň hiç hili subutnamasy, tutarygy ýok. A biziň tutalgamyz bolsa, olary kanuny ýollar arkaly satyn alandygymyzdır. Eserler fransuz diň lukmanyndan satyn alyndy we bu baradaky töleg kagyçalary arhiwimizde häzirem saklanýar» diýip, talaplary kanagatlandyrmakdan yüz dönderdi.

* * *

Medeniýet ministrliginiň tagallalary netije bermänsoň, 2009-2011-nji ýyllarda Aýasofýa muzeýiniň direktory bolup işlän professor Haluk Dursun Selim II-niň kümmetindäki ogurlygy paş etmek maksady bilen ýasama keramiki paneliň öñünde şu ýazgyny goýdurýar:

«Osmanly döwründe, 1882-1896-ýyllarda fransiýaly Albert Dorigny tarapyndan restawrasiýa işleri geçirilende, 60 bölekden ybarat XVI asyryň Iznik keramika paneli restawrasiýa geçirmek maksady bilen Fransiýanyň Pariž şäherine äkidilipdir, emma Sewerde nusgasy ýasalyp yzyna getirilipdir we originalynyň ýerine oturdylypdyr. Bu özüne bildirilen ynamdan hyýanatçylykly peýdalananmakdyr we sungat ogurlygynyň iň gowy mysalydyr. Dek şumat synlap duran bu keramikalarynyz originallarynyň nusgasydyr. Original keramiklarynyz Parižiň

Luwru muzeýinde saklanýar. Keramikalarymyz boýunça Fransiýanyň Medeniýet ministrligine olary yzyna gaýdyp bermek üçin ýazan ähli talapnamalarymyza garamazdan, netije gazanyp bolmady...»

Soltan Selim II-niň kümmetiniň gapysynyň gyra-bujagynda we 60 keramikadan ybarat iki panelden çepdäkisiniň ýasamadygyny ýeke gezek seredende ölçügsi reñkindenem bilip bolýar.

* * *

Duruň entek. Diňe bulam däl.

Aýasofýada gürrüň berilmegine garaşýan başga talaňçylyklaram bolup geçdi:

2003-nji ýyl... Erkan Mumju Medeniýet we turizm ministri, professor Mustafa Isen bolsa ministriň orunbasary...

Dolmabahçe köşgünüň ýerzeminindeçaň basyp çüýräp ýatan taryhyň on müňlerce eksponatyny halas etjek işiň başyny başlan «ARENA» topary üçin Afasofýada çüýremäge terk edilen medeni gymmatlyklary ýagtylyga çykarmaga gezek ýetipdi.

Bize gelip ýeten maglumatlara görä, içinde köp sanly taryhy eser bolan 31-nji belgili ammaryň gapysyna urlan gulp elli ýyl bäri açylmandy!..

* * *

Ministriň orunbasarynyň beren rugsadyndan peýdalanyп, taýýarlyggymzy görduk. Wideokameralaryň öñünde gulpuň goparylyp gapynyň açylmagyna gezek gelende, «ARENA» toparynda-da, şol wagtky muzeýiň adminstrasiýasynda-da ýurekler heýjana gelip, demler tutulypdy.

Muzeýiň işe täze başlan müdürü Serajeddin Şahin açary birnäçe gezek towlandan soň agaç gapy kynlyk bilen gyjyrdap açyldy.

Bilesigelijilik bilen içerik änedenimizde heňiň sysy burnumyzy tutdy. Möý kereplerinden ýaña hiç zat görnenokdy. Diwardan diwara tanap bilen baglan ýaly goşar ýogynlygyndaky möý kereplerini eýlæk-beýlæk sylyp, kynlyk bilen birküç ädim äden ygtyýarlylar görüp duran manzarasyna näme diýip näme aýtjaklarynu bilmediler.

Çünki inwentar hasaba alynan taryhy pop tagtlary, uzyn-uzyn

ikonalar, ağaç sütünjikler, osmanly döwrüne degişli ýagtylandyryjy şemler we wagtynda mährabyň iki ýanyna ýazylan yüzlerçe ýyllyk geçmişi bolan bahasyna ýetip bolmajak gymmatlykdaky halylar çýyräp ýatyrdy. Geleñsizlik we ýatdan añsyzlyk şeýlekin derejede ýetjek ýerine baryp ýetipdi welim, hiç ýerden taýyny tapyp bolmajak halylar eliňi degirseň, degren ýeriň gopup eliňde galýardy.

Tozan-çaña gömülüp galan ikonalaryň yüzündäki suratlar öçüp, pop tagtlary weýran bolupdy...

* * *

Bizi esasy haýrana goýjak zat gorkuly kinofilmleri ýatladýan görnüşler ygtyýarlylaryň demirgazyk-gündogar pandusyndan galareýa tarap ýörelende gazylgy ýata iki mazara duşanyňda başlaýardy. Gabryndan çykarylan ystyhanlar (skletler) we süňkler çem gelen ýerde pytrap ýatyrdy.

Görnüşinden, muzeýde hazyna gözlenen bolmaly!..

Ygtyýarlylaryň berýän maglumatyna görä, maliýe polisiýasynyň ogrulardan ele salyp, tükel ýagdaýda «Aýasofýa» muzeýiniň müdirligine tabşyran uçursyz gymmatly surýany dilindäki üç kitapdan biriniňem ýene ogurlanandygy ýuze çykypdy! Kitaphanadaky elýazma kitaplaryň göz-görtele nähili çýýredilendigi bolsa habarnamada şu setirler bilen beýan edilýärди:

“Çygyň, tozan-çaňyň we kitap gurçuklarynyň ýetiren zeperi netijesinde elýazma eserleriň jiltlerinde parçalanma emele gelendigi, sahypalarynyň zaýalanandyty we käbir kitaplarda birnäçe sahypanyň çyg çekendigi zerarly biri-birine ýelmeşendigi görüldi...»

* * *

Opurylma howpuny başdan geçirilen «Dolmabahçe» köşgünüň ýerzeminindäki 10 müň eksponat habarlarymyz netijesinde restawrasiýa işleri geçirilip, halas edildi we täzeden görkezilmäge başlandy.

Aýasofýadaky eserlerem gaýtadan gözden geçirildi.

A eýsem biziň görmän galanlarymyz näme?
Ajaýyp keramiki paneller köşk ogrusy tarapyndan ogurlanan,
içindäki medeni gymmatlyklary çüýremäge terk edilen, gazym-
gazym edilip hazyna gözlenen Aýasofýadaky Imperatorlyk gapynyň
zaýalandygyny eşidenimde, dogrusy, hiç hile geň galjagam bolup
durmadym!..

Ol gapy häzirem şol ýerde nädip dur, asyl şoňa geň galýaryn!..

Uğur DÜNDAR.

«SÖZCÜ» gazeti, 02.06.2022 ý. Taryhy makalalar